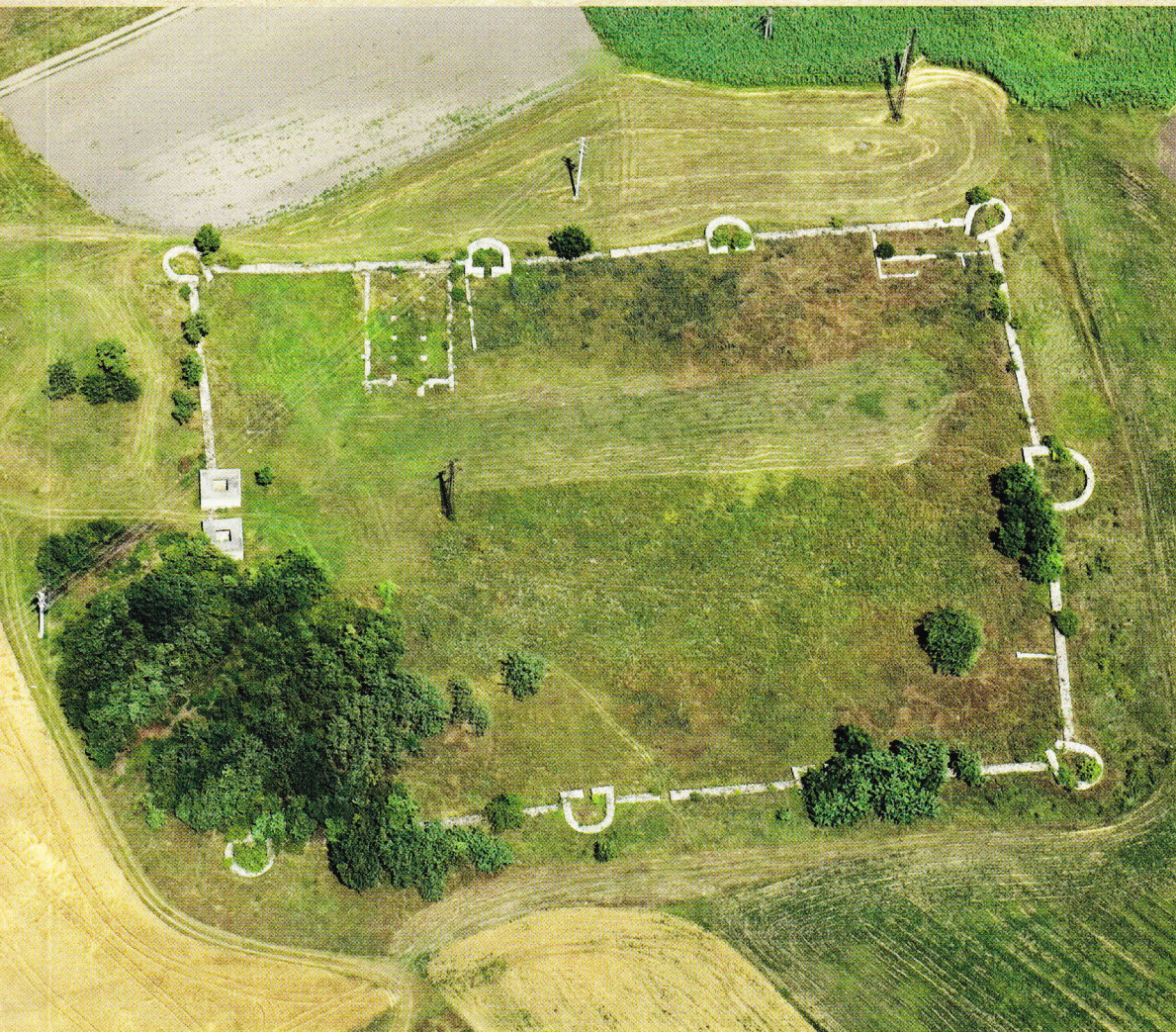

ROMANS ON THE DANUBE

The Ripa Pannonica in Hungary as a World Heritage Site

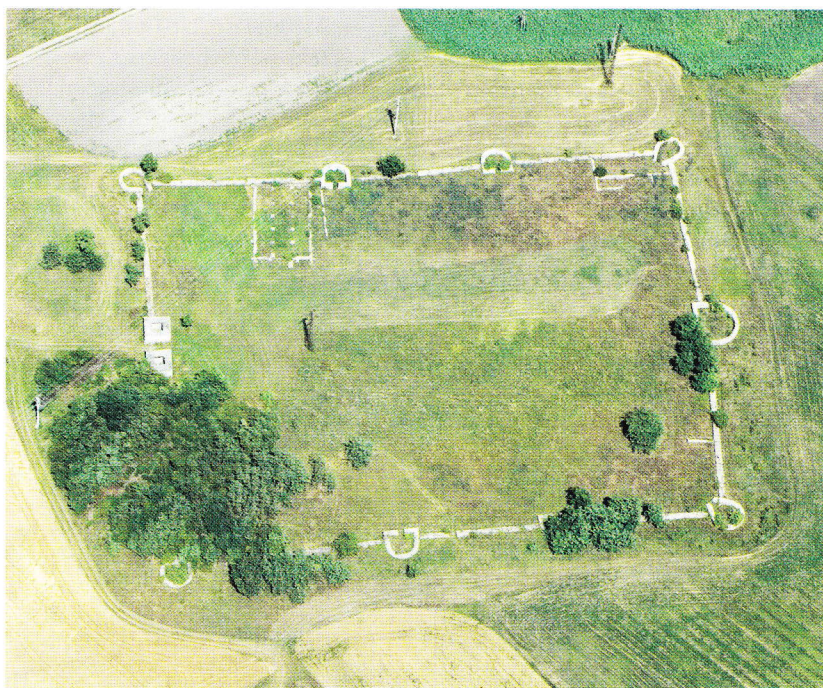

RÓMAIAK A DUNÁNÁL

A Ripa Pannonica Magyarországon mint világörökségi helyszín

ROMANS ON THE DANUBE

The Ripa Pannonica in Hungary as a World Heritage Site

RÓMAIAK A DUNÁNÁL

A Ripa Pannonica Magyarországon mint világörökségi helyszín

Szerkesztő/Editor: Visy Zsolt

A projekt a Central Europe Program keretében az Európai Regionális Fejlesztési Alap támogatásával valósult meg. / This project is implemented through the CENTRAL EUROPE Programme and co-financed by the ERDF

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Régészet Tanszéke, Pécs
Published by University of Pécs, Department of Archaeology

2011

BARBÁROK FÖLDJÉN

- RÓMAI ERŐDÖK ÉS ŐRTORNYOK A DUNA BAL PARTJÁN IN THE LAND OF BARBARIANS

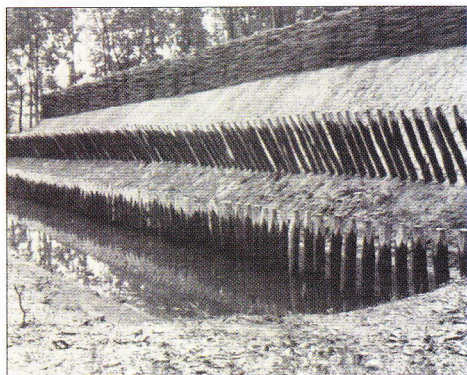
- ROMAN FORTRESSES AND WATCH TOWERS ON THE LEFT BANK OF THE DANUBE

- *Mráv Zsolt*

Kr. u. 9-ben, a teutoburgi erdőben elszenvedett katasztrofális vereség véget vetett a világmindenség meghódítását és az óceánokat célul tűző római terjeszkedésnek. Az idős Augustus császár Róma erőforrásait mérlegelve azt hagyta örökül utódaira, hogy tartsák meg a Birodalmat akkori határai között, amely Európában a Rajna és a Duna folyókat jelentette. Néhány időlegesen elfoglalt, folyón túli területet leszámítva négy évszázadig valóban erre a két folyóra épült a Római Birodalom északi határának védelme. Róma befolyása azonban nem ért véget a határoknál, hanem kiterjedt a szomszédos vazallus népekre is. Megfékezésükre túsok szedése, problémás törzsi vezetők meggyilkolása és a béke meg-

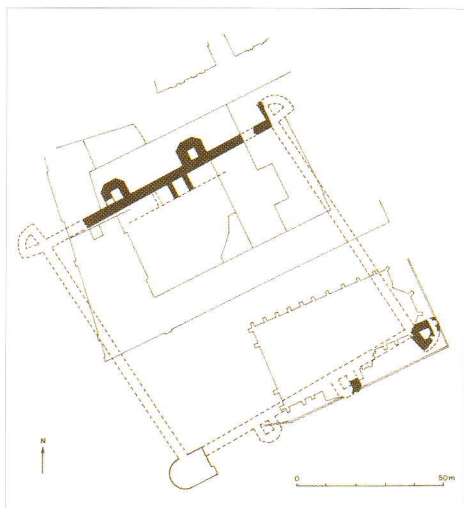
The catastrophic defeat suffered at the Teutoburg Forest in 9 A.D. brought an end to the spread of Rome aimed at universal conquest and reaching the oceans. Considering the resources of Rome, the elderly emperor Augustus left it to his successors to maintain the Empire between its borders at that time, which in Europe meant the Rhine and Danube rivers. Besides a few temporarily occupied areas across these rivers, the defense of the northern border of the Roman Empire was genuinely based on them for four centuries. However, the influence of Rome did not end at the borders, it extended to the neighboring vassal peoples as well. To subdue them, in addition to taking hostages, murdering problematic tribal leaders and purchasing peace, they also utilized opportunities to turn tribes against one another or even to exterminate them. Rome had another tool for deterrence, the professional army, which by the end of the 1st century was for the most part aligned along the borders.

For a long time the occupation of the Roman side of these border rivers and the demonstration of the army's presence there proved sufficient. However the experience from the German-Sarmatian wars conducted by Marcus Aurelius between 167 and 180 resulted in a new border defense strategy. At the end of the wars twenty thousand Roman soldiers occupied the territories of each of the defeated Germanic tribes. At Laugracion, a victory

110. A szarmaták szállásterületét körülölelő, római segítséggel felépített Csörsz-árok egy helyreállított szakasza a debreceni Nagyerdőben

110. A rebuilt section of the Devil's Dyke that encircled the lands occupied by the Sarmatians and was constructed with the help of the Romans, in the Nagyerdő area of Debrecen.

111. A Gellérthegygel szemben felépült erőd (*castellum contra Teutanum*) alaprajza

111. Ground plan of the fortress constructed across from Gellért Hill (*castellum contra Teutanum*)

vásárlása mellett éltek a népek egymásnak ugrasztásával vagy akár kiirtásával. Rómának volt egy másik elrettentő eszköze is, a hivatásos hadserege, amely az 1. század végére már jórészt a határok mentén sorakozott fel.

Sokáig valóban elégségesnek bizonyult a határfolyók római oldalának megszállása és ott a hadsereg jelenlétének demonstrálása. Marcus Aurelius 167 és 180 között lezajlott germán-szarmata háborúinak tapasztalatai azonban új határvédelmi stratégiát eredményeztek. A háború végén a legyőzött germán törzsek területét húsz-húszezer római katona tartotta megszállva. Laugaricióban, a trencsényi várhegy sziklájába egy győzelmi feliratot véstek, amely 855 katona helyi állomásozásáról tudósít. Táboruk ugyan még nem került elő, de régészeti feltárások és légifelvétel alapján egyre több olyan felvonulási utak mentén létrehozott átmeneti tábor válik ismertté, amelyeket ehhez a háborúhoz köthetünk. A háborút lezáró béke megkötése után a megszálló hadsereg táborait jórészt kiürítették, de a hadjáratok kiindulási pontjával szolgáló katonai támaszpontokkal szemben, a Duna túlpartján nemcsak megtartottak néhány hídfőállást, hanem azokat kőbe építve véglegesítették. Egy segédcsoport *castelluma* került elő Brigetio

inscription was chiseled into a boulder in the Trenčín castle hill, and reports on the stationing of 855 soldiers there. Their camp has not yet been found, but on the basis of archaeological excavations and aerial photographs more and more temporary camps constructed along routes for deployment have come to light that can be tied to this war. Following the signing of the peace treaty that concluded the war, the majority of the camps of the occupying army were evacuated, but on the far bank of the Danube across from military bases that served as starting points for military expeditions some bridgeheads were not only retained, but solidified by constructing them in stone. A *castellum* of an auxiliary unit has been found across from the legionary fort of Brigetio (Komárom) at present-day Iža/Leányvár, and for a long time one has also been presumed to have been across from Aquincum. Until the end of the 3rd century no new fortresses were constructed in Barbaricum. However, in 294 late Roman annals reported that Diocletian had ordered the construction of large fortresses on the riverbanks across from Bononia (Banoštor, Serbia) and Aquincum, which was considered an event of imperial significance. Of the fortresses described as being located in Barbaricum, we only know of the triangular fortress, named *Castellum Onagrinum* after a type of Roman siege machinery (*onager*=wild ass), found at Begeč across from Bononia on the basis of an aerial photograph. Its task was the defense of the nearby imperial city of Sirmium. The location and remains of the Aquincum structure have not yet been identified, though.

As a result of the succession of wars, the Sarmatians came under Roman protection in the 30s or 40s of the 4th century at the latest. During the reigns of Constantine the Great (306–337) and his son Constantius II (337–361), the 1,260 km long system of earthworks bordering the occupied lands to the north and east

(Komárom) legiotáborával átellenben, a mai Iža/Leányváron, és ilyet feltételeznek régóta Aquincummal szemben is. A 3. század végéig újabb barbaricum erődök építésére már nem került sor. 294-ben azonban egy késő római évkönyv birodalmi jelentőségű eseményként számolt be arról, hogy Diocletianus a Bononiával (Banoštor Szerbiában) és az Aquincummal szembeni partszakaszon, egy-egy nagyméretű erőd építését rendelte el. A barbaricum fekvésének leírt erődök közül egy légifelvétel alapján csak a Bononiával szemben, Begecsnél található deltoid alakú erődöt ismerjük, amelyet egy római hadigéptípusról (*onager*=vadszamár) *castellum Onagrinum*nak neveztek. Feladata a közeli császárváros, Sirmium védelme volt. Az aquincumi építkezés helyét és maradványait azonban máig nem sikerült azonosítani.

A sorozatos háborúk eredményeképpen a szarmaták a 4. század 30-as, 40-es éveiben római védnökség alá kerültek. Nagy Konstan-

on the Great Hungarian Plain, colloquially referred to as the Csörsz Ditch or Devil's Dyke, was constructed. The earthworks beginning at present-day Dunakeszi to the north of Aquincum were intended to be a clearly visible borderline, whose strength did not lie in the depth of the ditches or the height of the ramparts, but in the fact that the Roman Empire guaranteed their inviolability. Anyone who crossed this with hostile intentions could count on starting a conflict with not only the Sarmatians, but also with Rome. In 332 A.D. the Goths experienced this, and were defeated by Constantine the Great in Sarmatian lands. At this time in Budapest (at present-day Márcus 15 Square), at the best ford on the Danube in the Carpathian Basin, directly across from Gellért Hill – known to the Romans as *mons Teutanus* – they constructed an 84x86 meter fortress with

112. A Dunakeszin feltárt kikötőerőd rekonstrukciója. Az erőd falának közel 2 méter magasságban megőrződött maradványai egy kiállítás kíséretében megtekinthetők Dunakeszin, a Dunasor 30. ház alagsorában (www.dunakeszierod-fortlet.org)

112. Reconstruction of the fortified river port excavated at Dunakeszi. The nearly 2 meter tall conserved walls of the fortress can be seen in Dunakeszi as part of an exhibit in the basement of the house at 30 Dunasor Street (www.dunakeszierod-fortlet.org)

tin (306–337) és fia, II. Constantius (337–361) uralkodása alatt történt a szállásterületüket, a magyar Alföldet észak és kelet felől határoló, a népmondákban Csörsz-árokknak nevezett, 1260 km hosszú sáncrendszer kiépítése. Az Aquincumtól északra, a mai Dunakeszi közelében kiinduló sáncokat jól látható hátrávonulási szánták, amelynek ereje nem árkának mélységében vagy a földtöltésének magasságában rejlett, hanem abban, hogy sérthetetlenségét a Római Birodalom garantálta. Aki azt ellenséges szándékkal átlépte, számíthatott arra, hogy nemcsak a szarmatákkal, hanem Rómával is konfliktusba kerül. Kr. u. 332-ben megtapasztalhatták ezt a gótok, akik fölött Nagy Konstantin a szarmaták földjén aratott diadalt. Budapesten, a Gellért-heggyel, a rómaiak *mons Teutanus*-ával pontosan szemben, a Kárpát-medence legjobb dunai átkelőjénél (a mai Március 15. téren) ekkor létesítenek egy 84x86 méter nagyságú, U alakú oldal- és legyező alakú saroktornyokkal ellátott erődöt, amelynek falait közel 3,5 méter vastagságúra építették.

Az „erődépítő” császár, I. Valentinianus (364–375) pedig grandiózus tervet dolgozott ki a pannoniai tartományok mélységében tagolt védelme érdekében, amelybe a Duna szigeteit és a barbárok földjeit is be akarta vonni. A Duna teljes ellenőrzése céljából a folyó túlsó partján és a szigeteken – „*megcsonkítva a barbárok határvidékét*” - sorban épültek a folyami hadihajók védett kikötésére alkalmas kiserődök. E típuserődök jellegzetessége a nagyméretű központi torony, valamint az ebből kiinduló szárnyfalak végére épült egy-egy négyzet alaprajzú saroktorony, amelyekből belső udvart képezve két hosszabb fal futott egészen a Duna vízükréig. A folyó felé a kiserődök zártak voltak, kapujuk egy Dunába nyúló fakonstrukciójú mólóra nyílt.

A császár stratégiai célja az alföldi sánc belső vonalának előretolása és a Dunakanyar előterében, a két sánc közé eső területen egy közvetlen római katonai ellenőrzés alatt álló zóna kialakítása volt. Ez a zóna Hatvanig biztosan kiterjed, mivel itt, a Zagyva mellett egy római kiserőd maradványai kerültek elő. A koholt jogcím alapján a kvád királyságból kisajátított területen

U-shaped wall towers and fan-shaped corner towers whose walls were nearly 3.5 meters thick.

The emperor Valentinian I (364–375) “the fort builder” developed grandiose plans in the interest of protecting the Pannonian provinces at numerous levels, which would have included the islands of the Danube as well as Barbarian lands. For the full control of the Danube, small fortresses on the far bank of the river and on its islands that were sufficient for the protected harboring of river war boats were constructed one after another “*carving up the barbarian frontier*”. This type

113. A Göd mellett fekvő, Birodalom történetét is befolyásoló befejezetlen erődépítkezés régészeti kutatása. A katonák még csak az erőd alaprajzát rakták le az egykori felszínre, amikor lemészárolták őket a királyuk meggyilkolásán feldühödött kvádok.

113. The archaeological research into the unfinished fortress construction project lying next to Göd, which impacted the history of the Empire. The soldiers had only laid the ground plan of the fort down on the former ground level when they were butchered by the Quadi who were furious over the murder of their king.

373-ban egy nagyszabású erődített támaszpont kiépítésébe fogtak, amely Göd közelében, egy közelmúltban felfedezett I. Valentinianus-kori erődépítkezéssel azonosítható. Az erőd régészeti kutatásából tudjuk, hogy a kör alakú oldal-tornyokkal tervezett, 450x300 méter nagyságú, ovális alaprajzú erőd végül sohasem készült el, építése a rögzített alaprajzi kitűzés stádiumában megakadt. A kvádok ugyanis tiltakoztak az erőd létrehozása ellen, majd királyuk orvul történt meggyilkolása után lerohanták a provinciákat. A rómaiak büntetőhadjáratát követő béketárgyalásokon a kvádok makacs tiltakozása miatt a hirtelenharagú császár gutaütést kapott és meghalt. A halálát követő időszakban a defenzívába szoruló birodalmi határvédelem már nem tudta megvalósítani I. Valentinianus nagyszabású terveit, sőt hamarosan a bal parti erődöket is kiűrtették. Ez volt annak a folyamatnak a kezdete, amely végül a Nyugatrómai Birodalom bukásához vezetett.

114. A Dunakeszi kikötőerőd falának maradványai a feltáráskor és helyreállítás után (Fotó: Mráv Zsolt, Kovács Olivér).

114. The walls of the Dunakeszi fortified port during the excavation and after the conservation (Photo: Zsolt Mráv, Olivér Kovács)

of fortification characteristically consisted of a large central tower, two square corner towers constructed at the ends of flanking walls emerging from the central section and then two long walls extending from these to the surface of the Danube creating an internal courtyard. These small fortresses were closed off to the river, their gates opened onto a wooden pier reaching out into the Danube.

The emperor's strategic objective was to move the interior line of the ditches on the plains forward and to develop a zone under direct Roman military control in the foreground of the Danube Bend in the area between the two lines of earthworks. This zone certainly extended to Hatvan, since the remains of a Roman fortlet were discovered there next to the Zagyva River. On the basis of a trumped up title, the construction of a large fortified base on land appropriated from the Quadian kingdom began in 373, which can be identified as a recently discovered fortress construction project from the time of Valentinian I near Göd. From archaeological investigations into it we know that this 450x300 meter fortress with an oval ground plan and planned round wall towers was never completed, its construction came to a halt at the stage of marking out the established ground plan. The Quadi protested against the construction of the fortress, and then after their king was treacherously murdered they overran the province. In the peace negotiations following the Romans' military reprisals, the quick-tempered emperor had an apoplectic fit due to the stubborn protests of the Quadi and died. In the period following the death of Valentinian I, the imperial border forces were put on the defensive and it was not possible to realize his grandiose plans, and soon afterwards the fortifications on the left bank were abandoned as well. This was the beginning of the process that in the end led to the fall of the Western Roman Empire.